

bilimname XXXVIII, 2019/2, 869-879
Geliş Tarihi: 07.03.2019, Kabul Tarihi: 17.04.2019, Yayın Tarihi: 31.10.2019
doi: <http://dx.doi.org/10.28949/bilimname.536887>

KİTAP TANITIMI

AHLAK VE YASAMA İLKELERİ

Jeremy Bentham / Çev.: Ömer Saruhanlıoğlu-Uğur Kâşif Boyacı
Litera Yayınları, İstanbul, 2017

Metin AYDIN^a

Tanıtımını yapacağımız eser, özellikle Anglo-Sakson geleneğin hâkim olduğu coğrafyalarda son iki yüzyılın en etkin etik ve hukuk teorilerinden olan Faydacılık (*Utilitarianism*)'in kurucusu Jeremy Bentham (1748-1832)'in orijinal adı *An Introduction to the Principles of Morals and Legislation (IPML)* olan eseridir. Aslında Bentham eserin yazımını 1780 yılında bitirmiştir ancak yayımlamak için dokuz yıl beklemiş ve 1789 yılında çalışma yayımlanmıştır. Ardından eser ufak bazı değişikliklerle 1823 yılında ikinci kez basılmıştır. John Stuart Mill (1806-1873)'in *Utilitarianism* (1863) adlı eseriyle birlikte Faydacılık'ın en temel metni olan çalışma, Türkçemize Ömer Saruhanlıoğlu-Uğur Kâşif Boyacı tarafından *Ahlak ve Yasama İlkeleri* adıyla kazandırılmıştır. Eser, önsöz, on yedi bölüm ve bir ek kısmından oluşmaktadır. Yazar ilk altı bölümde genel olarak Faydacılık'ın genel karakterinden ve ilkelerinden bahsederken sonraki bölümlerde bu ilkelerin hukuka özellikle de ceza hukukuna nasıl uygulanacağını tartışır. *IPML*'den her ne kadar Bentham'ın ahlaka dair görüşleri çıkarılabilirse de eserin ana amacı, yasamanın dayanması gereken temel ilkeleri ortaya koymaktır.

Eserin içeriğini incelemeye geçmeden evvel, Bentham'ın yazım tarzına ilişkin birkaç hususun altını çizmek, çalışmanın anlaşılması açısından işlevsel olacaktır. İlk olarak ifade etmek gerekir ki Bentham'ın henüz hayattayken yayımlamış olduğu eser sayısı oldukça azdır. Ancak bu durum okuyucuları

^a Dr. Öğr. Üyesi, Sakarya Üniversitesi, metina@sakarya.edu.tr

yanılmamalıdır. Aslında o, oldukça üretken bir yazardır. Öldüğünde ardında 75 000 sayfadan fazla not bırakmıştır.¹ Günümüzde bunların çok azının edisyon kritiği yapılmıştır. Terekesinin bu durumu, Bentham'la ilgili olarak yapılacak çalışmaların üstesinden gelmesi gereken en önemli problemdir. Çünkü Bentham, çalışmalarını genel olarak el yazması olarak notlandırır ve ekseriyetle bu çalışmalar kaydedilmiş notlar olarak kalırdı.² Bu nedenle günümüzde Bentham'a atfettiğimiz birçok eser aslında arkadaşları tarafından kendisinin ölümünden sonra bir araya getirilmiş notlar ve bu notlara onların yaptıkları katkılardan oluşur. Bugün Bentham çalışmalarına temel kaynak işlevi gören on bir ciltlik *The Works of Jeremy Bentham* adlı koleksiyon ki *IPML* bu koleksiyonun ilk cildinde yer alır, Bentham'ın ölümünden sonra arkadaşı John Bowring (1792-1872) tarafından hazırlanmıştır.

Bu durum başka temel bir probleme daha neden olur ki bu da söz konusu literatüre Bentham dışı katkının ne kadar olduğudur. Bentham'ın bir diğer önemli eseri olan *Theory of Legislation*'un serüveni bu durum hakkında bize fikir verebilir. Söz konusu eser Bentham'ın arkadaşı Etienne Dumont (1759-1829) tarafından Bentham'ın notlarından hareketle 1802 yılında-ki Bentham hala hayattadır- üç cilt halinde Fransızca olarak *Traité de Législation* adıyla yayımlanmıştır. Bu eser içerik olarak *IPML* ile oldukça benzerdir. Eser aynı isimle Richard Hildret (1807-1865) tarafından 1864 yılında İngilizce'ye çevrilmiştir.³ Buna benzer bir durum Bentham'ın *Deontology* adlı eseri için de geçerlidir. Belki de ahlak alanındaki tek eseri olarak niteleyebileceğimiz bu çalışma yine John Bowring tarafından Bentham'ın ölümünden yaklaşık iki yıl sonra 1834 yılında aynı şekilde onun notlarından hareketle hazırlanmıştır. Eser, ilginç bir şekilde onbir ciltlik külliyatta yer almaz. Bu durum eserin içeriğinin ne kadarının Bentham'a ait olduğu sorusunu beraberinde getirir. Zira Bowring'in edisyonundan yaklaşık yüzelli yıl sonra mezkûr çalışmanın başka bir edisyonunu yapan Amnon Goldworth, bu esere Bowring'in katkısının ne kadar olduğunu belirlemenin

¹ Bu notlar kurucuları arasında yer aldığı University of London (UCL)'da bulunmaktadır. Bu üniversitede "Transcribe Bentham" adıyla halen devam eden bir proje yapılmaktadır. Projenin amacı ondan geriye kalan notların tamamından hareketle yeni bir "Collected Works" ortaya çıkarmaktır. Projenin içeriğine şu linkten ulaşılabilir: <http://blogs.ucl.ac.uk/transcribe-bentham/>

² Bentham'ın yazım tarzına ilişkin bkz. Frederick Copleston, *Yararlılık ve Pragmatizm*, trc. Deniz Canefe (İstanbul: İdea Yay., 2000), 11-13.

³ *Traité de Législation*'un Fransızca versiyonunun ilk cildi, 2011 yılında Barkın Asal tarafından *Yasamanın İlkeleri* adıyla Türkçemize çevrilmiştir. Bkz. Jeremy Bentham, *Yasamanın İlkeleri*, trc. Barkın Asal (İstanbul: On İki Levha Yay., 2011).

neredeyse imkânsız olduğunu söyler. Her iki edisyon arasındaki önemli farklar Goldworth'un iddialarını makul kılar.

Bentham'ın yazım tarzına ilişkin bu kısa değerlendirmeden sonra eserin içeriğini inceleyeme geçebiliriz.

Bentham, eserin serencamından bahsettiği önsözde, çalışmaya ilişkin okuyucuya önemli bilgiler verir. Bunlardan en önemlisi, eserin yayımlanması konusundaki tereddütleridir. Zira eser aslında 1780 yılında nihayete ermiştir ancak dokuz yıllık bir gecikmeyle 1789 yılında yayımlanmıştır. Bentham, hem kendisinin hem de dostlarının fark ettiği bazı kusurlar nedeniyle eseri yayımlamaya çok hevesli olmadığını fakat çalışmasının kendi kontrolü dışında okurlar arasında dolaşıma girmesi nedeniyle yayımlamaya karar verdiğinden bahseder. Bahse konu olan bu kusurların en önemlilerinden biri eserin başlığıdır. Zira eser başlığı itibariyle hem ahlak hem de hukuka ilişkin temel bir soruşturmayı çağrıştırmasına rağmen her iki noktada da çalışma ona göre yetersiz kalmıştır. Bu kusurun temel nedeni, Bentham'ın eseri aslında ceza hukukuna bir giriş olarak kurgulamış olmasıdır. Bu noktada müellif haklıdır. Eserin içeriğine bakıldığında eserin ikili bir yapı arzettiği okuyucunun hemen gözüne çarpar. Özellikle ilk altı bölümde Bentham'ın ahlak anlayışının temelini oluşturan Fayda İlke'sine yönelik genel görüşleri hakkında fikir sahibi olmak mümkünse de bu bölümde -yazımızın devamında temas edeceğimiz- cevaplanması gereken birçok soru cevapsız olarak bırakılmıştır. Eserin ceza hukukuyla ilgili kısımdaki dakiklik ve incelik ahlakla ilgili bölümlerde karşımıza çıkmaz.

Bentham eserine, insanın bencil doğasına ilişkin yaptığı şu vurucu cümleyle başlar: "Doğa insanoğlunu iki muktedir hükümdarın emrine vermiştir: İstirap ve haz" ⁴. Müellife göre Faydacılık'ın temel dayanağı olan ve en yüksek sayıda insanın en yüksek mutluluğunu ifade eden "Fayda İlkesi (*the Principle of Utility*)" ya da "En Büyük Mutluluk İlkesi (*the Greatest Happiness Principle*)" bu olgusal gerçekliğin üzerine inşa edilmiştir. Bentham için bu o kadar açık bir gerçektir ki bu gerçeği sorgulamaya kalkışan sistem akla değil duygulara dayanıyor demektir. Bu sistemde mantık değil keyfilik, aydınlık değil karanlık vardır.⁵

Fayda ilkesine adını veren "Fayda (*utility*)" kavramının çıkarı söz konusu olan kişi için herhangi bir nesnede bulunan haz, iyilik, çıkar ya da mutluluğu ifade ettiğine değinen Bentham, bireyin faydası ile bireyin

⁴ Jeremy Bentham, *Ahlak ve Yasama İlkeleri*, trc. Ömer Saruhanlıoğlu - Uğur Kaşif Boyacı (İstanbul: Litera Yayıncılık, 2017), 17.

⁵ Bentham, *Ahlak ve Yasama İlkeleri*, 17.

mutluluğunu, toplumun faydasından ise o toplumu oluşturan bireylerin toplam mutluluğunu anlar. Çünkü ona göre toplum kurgusal bir yapıdır ve bireylerden bağımsız herhangi bir gerçekliği yoktur. Burada mutluluk, hazzın varlığı, acının yokluğunu ya da hazzın acı üzerine baskın olduğu durumu ifade eder. Bentham'ın sisteminde temel role sahip olan haz ve acı bizatihi iyi ve kötü olan tek şeylerdir. Bunun dışında herhangi bir şey kendinde iyi ya da kendinde kötü değildir.⁶ Bu noktada altı çizilmesi gereken önemli bir husus vardır ki o da fayda ilkesinin kapsamı ile ilgilidir. Bentham bir bireyin eylediği fiilin etki alanının diğer insanlarla birlikte hayvanları da kapsadığını ifade eder. Buna göre her ne kadar eski zaman hukukçularının duyarsızlıklarının kurbanları olsalar da hayvanlar da bu kapsama dâhil edilmelidir.

Bu bağlamda ahlaki olarak doğru eylem fayda ilkesi ile uyumlu olan eylemken, doğru yasa ise fayda ilkesi temelinde kurgulanmış eylem olmaktadır. Bentham'a göre fayda ilkesi insanın doğal durumunun bir ifadesidir ve her insan ister farkında olsun ister olmasın eylemlerini bu ilke temelinde gerçekleştirir. Bu ilkenin doğrudan kanıtlamaya uygun olmadığını iddia eden yazar, bunun nedeni olarak fayda ilkesinin en temel ilke olduğunu, her tür kanıtlamanın kendisinden başlayan en temel ilkenin kanıtlanamaz olduğunu ve bu nedenle de bir kanıt talebinin anlamsız olduğunu savunur.⁷

Fayda İlkesinin en temel ilke olduğu konusundaki gerekçelerini bu şekilde sıralayan Bentham, ahlak ve hukuk alanındaki tek geçerli ilke olarak gördüğü bu ilkeyi, bahse konu olan alanlarda iş gören diğer ilkelerin doğruluk standardı olduğunu düşünür. Bu bağlamda eğer bir ilke fayda ilkesi ile uyumluysa doğru, muhalifse yanlış olmak durumundadır. Bentham bir ilkenin fayda ilkesine iki şekilde muhalefet edebileceğini söyler; ya fayda ilkesine sürekli olarak muhalefet eder, ya da zaman zaman uyumluyken zaman zaman da uyumsuz olarak. İlk durumun örneği, sempati ve antipati ilkesiyken ikincisinin örneği ise çilecilik ilkesidir.⁸

Bentham ilk olarak Çilecilik ilkesini ele alır. Ona göre bu ilke ilkesi adeta fayda ilkesinin baş aşağı çevrilmiş şeklidir. Hazzın her türü bu anlamda söz konusu anlayış tarafından kötülenmiştir. Bu grubun iki tipik örneği olarak yazar, bazı filozof ve sofuları gösterir. Bu iki grup arasındaki temel fark, filozofların hazzı yermenin ötesine geçmemeleriyle, sofuların buna acıyı yüceltmeyi de eklemiş olmalarıdır. Filozoflar hazzı erdemli olma

⁶ Bentham, *Ahlak ve Yasama İlkeleri*, 18.

⁷ Bentham, *Ahlak ve Yasama İlkeleri*, 19.

⁸ Bentham, *Ahlak ve Yasama İlkeleri*, 23.

ümidıyla yererlerken, sofuların acıyı baş tacı etmelerindeki ana saik Bentham'a göre öfkeli ve dindar bir Tanrı tarafından cezalandırılma korkusudur. Bu bağlamda sofular için kendine acı çektirmek bir fazilet, başkalarına acı çektirmek ise bir görevdir. Bentham'a göre sofuların tuttuğu yolu insanların onda biri tutmuş olsa dünya yaşanılmaz bir cehenneme dönecektir.⁹

Belli fiilleri onaylamayı belirli fiillere karşı çıkmayı ifade eden Sempati ve Antipati ilkesi ise zaman zaman fayda ilkesi ile uyumlu zaman zaman ise muhaliftir. Bunun nedeni, müellife göre harici bir standarda müracaatı reddetmesidir. Bu ilkeyi benimseyenler aldıkları kararları, ahlak söz konusu olduğunda tamamen kendi şahsi düşünceleri; hukuk ve siyaset söz konusu olduğunda ise tamamen belirli bir zümrenin düşünceleri temelinde alırlar. Söz konusu durum cezalandırma olduğunda, bu keyfiliğin kontrolden çıkması ve zulme dönüşmesi çok kolaydır. Burada herkes bir diğerinin gözünde düşman, hatta yasalar izin verirse suçlu haline gelir.¹⁰

Bu noktada gündeme Tanrı buyruğu meselesi gelir. Bentham, Tanrı buyruğunun sarıh bir ilke olmadığı, mezkûr iki ilkedden birinin içerisine dâhil edilebileceğini düşünür. Zaten onun sistemi için Tanrı buyruğu herhangi bir sorun da oluşturmaz. Çünkü fayda ilkesi zaten doğru olan eylemi belirlediği için Tanrı da eğer inanıldığı gibi iyi bir Tanrı ise fayda ilkesinin diktesini emretmek durumundadır. Eğer Tanrı'nın emri ile fayda ilkesinin diktesi çatışıyorsa ahlaki fail ya da yasa yapıcı tereddütsüz biçimde fayda ilkesinin tarafını seçmelidir.¹¹

Fayda ilkesinin temel kabullerini, içeriğini ve diğer ilkeler karşısındaki konumunu belirledikten sonra Bentham, bu ilkenin yasama alanında nasıl uygulanacağı sorusunu cevaplamaya başlar. Bu nokta eserin ahlak alanından hukuk alanına geçişin başladığı yerdir. Eserin devamı giderek daha teknik hukuki meselelerin ele alındığı, ahlak terimlerinin yerini hukuki terimlere bırakmaya başladığı noktadır.

Bu bağlam içerisinde Bentham, kanun koyucunun yasaları tanzim ederken göz önüne alması gereken temel hedefinin toplumu oluşturan bireylerin mutluluğu olması gerektiğini savunur. Çünkü yukarıda da ifade edildiği üzere mutlu bir toplum ancak mutlu bireyler tarafından oluşturulabilir. Yazar, fayda ilkesi temelinde oluşturulan yasaların uygulanması noktasında yasa koyucunun en etkili enstrümanının

⁹ Bentham, *Ahlak ve Yasama İlkeleri*, 24.

¹⁰ Bentham, *Ahlak ve Yasama İlkeleri*, 28.

¹¹ Bentham, *Ahlak ve Yasama İlkeleri*, 30.

müeyyideler olduğunu belirtir. Haz ve acı kaynağı olarak telakki edilen müeyyideler, Bentham'a göre dört türdür. Bir başka deyişle dört farklı müeyyideden söz edilebilir: fiziksel, siyasi, ahlaki ve dini.¹²

Hayatın sıradan akışı içerisinde insan eli ya da herhangi üstün metafizik bir varlığın müdahalesinin karışmadığı müeyyide "fiziksel"; devlet eliyle, devletin görevlendirdiği hâkim ya da belirli kişi ya da zümrelerden kaynaklanan müeyyide "siyasi"; toplumu oluşturan insanlar eliyle ortaya çıkan müeyyide "ahlaki" ya da "yaygın"; ister bu dünyada ve şimdi ister gelecekte görünmeyen bir varlıktan kaynaklanan müeyyide ise "dini" müeyyide olarak isimlendirilir.¹³

Fayda ilkesinin uygulanması noktasında hem ahlaki fail hem de kanun koyucunun üstesinden gelmesi gereken en önemli sorun, bu müeyyidelerden ortaya çıkacak haz ve acı dengesinin nasıl sağlanacağı bir diğer ifadeyle haz ve acı arasındaki değerlendirmenin nasıl yapılacağıdır.

Bu sorunun farkında olan Bentham, bir çözüm önerisi geliştirir. Literatürde –her ne kadar kendisi bu ismi vermemiş olsa da– "Haz/Mutluluk Ölçeği" olarak karşılayabileceğimiz *Felicific Calculus* ya da *Hedonistic Calculus* olarak geçen bir prosedür önerir. Burada önemli bir hususun altı çizilmelidir. Gerek bölümün başlığında Bentham'ın kullandığı "measure" kavramı gerekse söz konusu prosedürün içeriği, müellifin haz ve acıyı sanki ölçülebilir, tartılabilir eş deyişle nümerik olarak ifade edilebilir nicelikler olarak kabul ettiği şeklinde bir düşünceye neden olmuş ve bu konuda yorumcular arasında çeşitli tartışmaların ortaya çıkmasına sebebiyet vermiştir. Gerekçelerine burada giremeyecek olmamıza rağmen, bize göre burada Bentham'ın kastettiği bir "ölçüm"den ziyade bir "karşılaştırma"dır. Zira ilgili bölümde Bentham bir haz ya da ıstırabın temelde yedi temel özelliğine (yoğunluk, süre, kesinlik ya da kesinsizlik, yakınlık ya da uzaklık, çoğalma kabiliyeti, saflık ve kapsam) bakılarak değerlendirilmesini belirtirken, burada ele alınan fiilden ortaya çıkacak hazların ya da acıların bu yedi temel ilke üzerinden karşılıklı olarak değerlendirilmesi gerektiğini söylemektedir. Buna göre ahlaki fail ya da kanun koyucu, tabiri caizse bir T cetveli hazırlayıp eyleme ilişkin tercihlerde ortaya çıkacak hazları olumlu kısma, acıları da olumsuz kısma yazmak suretiyle bir değerlendirme yapmalı ve hangi seçimde haz tarafı daha ağır basıyorsa eyleme ilişkin o yönde bir tercihte bulunmalıdır.¹⁴

¹² Bentham, *Ahlak ve Yasama İlkeleri*, 33.

¹³ Bentham, *Ahlak ve Yasama İlkeleri*, 34.

¹⁴ Bentham, *Ahlak ve Yasama İlkeleri*, 37-40.

Bentham bahse konu olan bu yöntemin her bir tikel eylem için uygulanmasının zor olduğunu kabul etmekle birlikte, temelde gündelik yaşantımızda karşılaştığımız her tercih gerektiren durumda kararlarımızı farkında olmadan yaptığımız bir haz-acı değerlendirmesinden sonra verdiğimiz savunur. Çünkü ona göre insanlar hesap yaparlar; bazıları daha doğru bazıları daha yanlış ama her insan hesap yapar. Hatta bir delinin bile hesap yapmaktan kendisini alıkoyamayacağını savunan Bentham, bunun insana bahşedilmiş bir tabiat olduğunu düşünür.¹⁵

Gerçekten de Bentham bu noktada bize göre haklıdır. Bir örnekle bunu ifade etmek gerekirse, çocuklarını sinemaya götürmek ile arkadaşlarıyla maça gitmek arasında kalan bir baba, farkında olmadan böyle bir ikilem durumunda hangi eylemden daha çok hazzın ortaya çıkacağını ve bu hazlardan kaç kişinin istifade edeceğini değerlendirdikten sonra ancak bir karara varır ve tüm bu süreci de farkında olmadan yönetir.

Bentham, yukarıda önerdiği prosedürdeki kesinliği artırmak için haz ve acı tasnifleri yapmaya devam eder. Zaman zaman oldukça uzun olabilen bu tasniflerin olduğu bölümler okuyucuların sabrının en çok zorlandığı kısımları oluşturmaktadır. Söz gelimi, Bentham temelde 14 tür haz ve 12 tür acıdan bahseder. Devamında haz ve acıya yönelik hassasiyetleri belirleyen sağlık, cinsiyet, yaş, dini eğilim, vb. gibi 32 duruma değinir ve bunları detaylı biçimde açıklar.¹⁶

Bentham, daha sonra öğrencisi John Stuart Mill tarafından detaylı biçimde ifade edilecek olan özel alan-kamusal alan ayrımı üzerinden ceza hukukunun daha incelikli meselelerine temas eder. Ona göre insanların eylemleri ikincil şahıslara etki etmeye başladığı anda hukukun da muhatabı haline gelir. Bütün yasaların amacı, toplumun toplam mutluluğunu artırmaktır ya da en azından öyle olmalıdır. Cezaların hepsinin acı ortaya çıkarmaları nedeniyle kötü olduğunu düşünen Bentham, zaman zaman kaçınılmaz şekilde bireylerin davranışlarının cezalandırılması gerektiğini savunur. Ancak bu cezalandırma asla keyfi olmamalıdır. Bu noktada, yasa uygulayıcıları fayda ilkesinin göz önüne alarak cezalandırma yapmalıdırlar ve burada temel düstur şudur: "Eğer cezalandırma daha büyük bir kötülüğü engelleyecekse uygulanmalıdır."¹⁷

Bentham, cezaların toplumu fayda ilkesi temelinde davranmaya yönlendirme noktasında önemli bir araç olarak gördüğü için sürekli olarak

¹⁵ Bentham, *Ahlak ve Yasama İlkeleri*, 172.

¹⁶ Bentham, *Ahlak ve Yasama İlkeleri*, 41-71.

¹⁷ Bentham, *Ahlak ve Yasama İlkeleri*, 159.

yerli yersiz şekilde insanların cezalandırılmalarına karşıdır. Mesela, ona göre ceza şu durumlarda gereksizdir: (1) fiil bütünü itibariyle kötü değil ve önlenecek bir zarar söz konusu değilse yani ortada bir gerekçe yoksa, (2) zararı önleyecek kabiliyette değilse yani etkisiz kalıyorsa, (3) sebep olacağı zarar, önleyeceğinden fazlaysa yani faydasız ve maliyeti yüksekse, (4) zarar daha ucuz bir maliyetle önlenebilecek veya durdurulabilecektir. Görüldüğü gibi burada Bentham'ın tek kaygısı cezalandırmada keyfilikten kaçınılmasını sağlamak bir diğer deyişle cezayı amaç haline getirmemek, onu bir araç olduğunu sürekli olarak yasa yapıcı ve uygulayıcılara hatırlatmaktır. Bu tür, ceza uygulanmayacak durumlarda hukuk yerine ahlakın etkin bir rol alması gerektiğini düşünür.¹⁸

Bununla birlikte Bentham, cezalandırmanın hafife alınmasına da karşıdır. Zira ona göre cezanın değeri her halükarda, en azından suçun sağladığı menfaate ağır basacak kadar olmalıdır. Suçtan daha hafif bir cezanın kamuya yapılan bir kötülük değil aynı zamanda hakkı yenen kişi için de bir kötülük olduğunu düşünen Bentham, bütün cezaların bedeli ödenmiş peşin alış-veriş gibi olduğunu ve suçun sağlayacağı kâra ağır basma umudu taşınması gerektiğini savunur. Çünkü cezalandırmada bu hususa dikkat edilmezse, suç büyüdükçe cezalandırma maliyeti de artacaktır. Bu arada Bentham idam cezasına da özel bir parantez açar. Ona göre idam uygulanabilecek en etkin cezadır. Bu ceza, ulusları yaptıklarıyla dehşete düşürenler, vatan hainleri, toplumda kargaşa çıkarmaya çalışanlara uygulanır. Bununla birlikte idam cezası aynı zamanda aşırı derecede müsrif bir cezadır ve yalnızca olağanüstü durumlarda uygulanmalıdır.¹⁹

Bentham tüm bunlara rağmen, cezalandırmanın insanların her eylemine ulaşamayacağını da farkındadır. Söz gelimi, gizli suçlar çoğu zaman ortaya çıkmaz ve bireyler toplumun refahına muhalefet edecek şekilde davranmalarına rağmen bu davranışları cezasız kalır. Bu noktada Bentham, dinin devleti destekleyeceğini, bireylerin zihinlerinde kendilerinin her davranışından haberdar olan üstün bir güç olduğu bilincinin vatandaşların kurallara riayet noktasında destekleyeceğini savunur. Bu nedenle ona göre -kendisi her ne kadar Tanrı'ya inanmasa da -dinin gücünün azaltılmasının dolaylı olarak devletin gücünün azaltılması ve suiistimal edilmesi olacağını savunur. Bu nedenle bu tür suçlara dine karşı işlenen suçlar adını verir ve bunu da devlete karşı işlenen suçlar başlığı altında ele alır.

¹⁸ Bentham, *Ahlak ve Yasama İlkeleri*, 159.

¹⁹ Bentham, *Ahlak ve Yasama İlkeleri*, 159-185.

İçeriğini kısaca bu şekilde özetleyebileceğimiz *IPML*, yazıldığı tarihten günümüze ahlak filozoflarının gündeminden neredeyse hiç düşmemiştir. Çalışmanın ilk yayımlandığı 1789 yılından vefat ettiği 1832 yılına kadar Bentham'ın, eserin -kendisinin de önsözde belirttiği- eksikliklerini gidermemiş olması esere ve dolaylı olarak da faydacılığa ilişkin birçok sorunun gündeme gelmesine neden olmuştur. Faydacılığın hem ahlaki failden hem de yasa yapıcılardan bekledikleri göz önüne alındığında oldukça talepkar bir teori olduğu, insanı sadece haz peşinde koşan bir hayvan derekesine indirgelediği, insanın diğerkâm yönünü ihmal edip sadece bencil doğasına odaklandığı gibi birçok sorun ahlak düşünürlerinin gündeminde yerini almıştır. Fakat biz bunlardan kısaca en önemli gördüğümüz birkaç tanesine temas etmekle yetineceğiz.

Bize göre bahse konu olan bu sorunlardan en önemlisi, bireysel mutluluk ile toplumsal mutluluk, bir başka deyişle çıkar ile ödev arasındaki ilişkinin teşekkülünün keyfiyetine ilişkindir. Bentham, eserinde söz konusu meseleye neredeyse hiç temas etmez. Sadece, son bölümde yüzeysel bir cevapla meseleyi geçiştirir. Buradaki cevabı da insanın kendi mutluluğundan başka herhangi bir saikin çıkar ile ödev arasındaki birlikteliği sağlayamayacağı şeklindedir. Ancak bu cevabı, açıktır ki sorunu çözmekten uzaktır. Gündelik yaşamda da sıklıkla müşahede ettiğimiz gibi çıkar ile ödevin çatıştığı birçok durum vardır ve bu durumda bireye “sadece kendi mutluluğunu seçmen gerekir.” şeklindeki bir cevap hiçbir sorunu çözmeyeceği gibi, faydacılık ile egoizm arasındaki çizginin giderek muğlaklaşmasına neden olacaktır.

Eserle ilgili olarak bir diğer sorun da Bentham'ın fayda ilkesinin tüm ilkeler arasında en doğru ilke olduğu ve bu ilkenin diğer ilkelerin doğruluk standardı olduğuna ilişkin iddiasıdır. Bu yaklaşım sorunludur çünkü Bentham, fayda ilkesinin muhalifi olarak sadece iki ilkeyi sempati ve antipati ilkesi ile çilecilik ilkesini dikkate alır. Hâlbuki bu iki ilkenin dışında kalan diğer birçok ahlaki ilke daha vardır ve Bentham bunları hiç dikkate almaz. Buradaki tek makul yaklaşım, diğer tüm ilkelerin bu iki ilkeye indirgenebileceği şeklindeki yaklaşımdır ki bu da açık bir biçimde yanlıştır. Dolayısıyla Bentham'ın fayda ilkesinin ahlak alanındaki tek nihai ilke olduğuna ilişkin iddiası eserde yeterince temellendirilmemiştir.

Yazımızda değineceğimiz son sorun ise değerler meselesi ile ilgilidir. Bentham'ın sadece haz ve acının bizatihi iyi ve kötü olduğuna ilişkin yaklaşımının nihai sonucu bu iki şey dışındaki diğer her şeyin araçsal bir değere sahip olduğudur. Söz gelimi, doğru sözlü olmak, Bentham'ın

sisteminde ancak haz ortaya çıkardığı oranda değerlidir/iyidir, acı ortaya çıkardığı oranda da değersizdir/kötüdür. Bu bağlamda Bentham'ın sistemi, ahlakın temelini oluşturduğu düşünülen erdemlere sadece araçsal bir değer atfeder ki bunun da tartışmaya açık bir durum olduğu ortadadır. Ancak Bentham'ın bu tartışmaya son verecek şekilde meseleyi incelikli biçimde ele aldığı söylenemez.

Son olarak da eserin tercümesine ilişkin birkaç tespitimizle yazımıza son verelim. Tercüme genel olarak oldukça başarılıdır. Ancak bununla birlikte dikkatimizi çeken bir iki küçük husus vardır. Bunlardan kanaatimizce en önemlisi, eserin önsözünün aidiyeti konusundaki ortaya çıkması muhtemel problemdir. Söz konusu önsöz 1789 yılında Bentham tarafından yazılmıştır. Fakat ilginç bir şekilde bu önsözde Bentham sürekli olarak üçüncü tekil şahıs dilini kullanmış, kendisine “yazar” olarak atıf yapmıştır. Dolayısıyla önsöz bu haliyle Bentham tarafından değil de başka bir kişi tarafından yazılmış hissi uyandırmaktadır. Bu nedenle, eserin ilgili kısmında dipnotta bir bilgi olarak bu husustan bahsedilebilirdi. Benzer bir durum eserin sonundaki ek kısmı için de geçerlidir. Bu ek kısım da 1789 yılında yapılmış olan bir eklemedir. Yine aynı şekilde bu ek kısım için de bir açıklama koyulabilirdi.

Tercümeyle ilişkin diğer bir husus da eserin tercümesinde hangi edisyonun kullanıldığının belirtilmemiş olmasıdır. Normal durumlarda bu çok önemli bir durum olmasa da yukarıda Bentham'ın yazım tarzı ile ilgili hususlar bağlamında önem arz etmektedir.

Belirtmek istediğimiz son husus eserin temel kavramı olan *The Principle of Utility*'nin eserin özellikle ilk kısımlarında “Fayda İlkesi (örn. s.17,18,19)”, diğer bazı kısımlarda ise “Faydalılık İlkesi (örn. s.165,188,198)” şeklinde kullanılmış olmasıdır. İki mütercim olduğu durumlarda son derece normal olan bu tür kullanımlarda, üslup bütünlüğü açısından tek bir kullanım olması daha iyi olacaktır. Bizim şahsi düşüncemiz “Fayda İlkesi” kullanımının daha doğru olduğu yönündedir.

Yazımızın sonunda mütercimlere özel bir parantez açmak gerektiğini düşünüyoruz. Yukarıda ifade edilen ve çok da büyük olmayan birkaç sorun dışında oldukça iyi bir iş çıkardıklarını düşündüğümüz mütercimler, kanaatimizce hem tebriki hem de teşekkürü hak etmektedirler. Gerek Bentham'ın yazım tarzındaki zorluk gerekse de eserin ahlak ve hukuka ilişkin olması yapılan işin zorluğunu oldukça artırmasına rağmen, mütercimlerin bu zor işin altından başarılı biçimde kalktıklarını söylemek

yanlış olmayacaktır. Ayrıca böyle önemli bir eserin Türkçemize kazandırılmasına vesile olan yayınevi de ayrı bir teşekkürü hak etmektedir.

KAYNAKÇA

Bentham, Jeremy. *Ahlak ve Yasama İlkeleri*. Trc. Ömer Saruhanlıoğlu - Uğur Kaşif Boyacı. İstanbul: Litera Yayıncılık, 2017.

Bentham, Jeremy. *Yasamanın İlkeleri*. Trc. Barkın Asal. İstanbul: On İki Levha Yay., 2011.

Copleston, Frederick. *Yararcılık ve Pragmatizm*. Trc. Deniz Canefe. İstanbul: İdea Yay., 2000.

